

України, а тому здобувачі будуть змушені публікувати основні результати дисертації у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus.

Прямо суперечить чинному законодавству про державну таємницю норма, яка вказує на необхідність розміщення на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти (наукової установи) в режимі читання примірника монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора або кандидата наук в електронному вигляді.

Що стосується положень наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» то тут виникають сумніви щодо доцільності надання анотації до роботи, яка містить секретну інформацію або інформацію з обмеженим доступом англійською мовою.

Наявність вище вказаних норм та відсутність правового регулювання порядку захисту дисертаційних робіт, які містять секретну інформацію або інформацію з обмеженим доступом на сьогодні створюють передумови можливого витоку такої інформації. У зв'язку з чим на сьогодні існує необхідність нормативно-правового регулювання вказаного питання шляхом прийняття окремого нормативно-правового акту або внесення відповідних змін до існуючих.

Що стосується нормативно-правового врегулювання питання порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, то тут також слід зауважити на наявності норм щодо публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, оскільки вчені, які мають бажання отримати відповідні звання по кафедрам на яких викладаються дисципліни, що містять секретну інформацію або інформацію з обмеженим доступом або працівники секретних наукових установ будуть змушені публікувати результати своїх досліджень у таких виданнях. Тому вказане питання, на нашу думку, потребує відповідного нормативно-правового врегулювання.

Список бібліографічних посилань

1. Шрамко Я. Що таке Scopus і як туди потрапити // Прес-центр Криворізького державного педагогічного університету : сайт. 30.01.2018. URL: <https://kdpu.edu.ua/blogs/2018/01/30/shho-take-scopus-i-yak-tudy-potrapyty/> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Федоренко О. О., Керсіцький С. О., Курбатов А. І. Проблемні питання правового регулювання обігу інформації з обмеженим доступом (державна таємниця та службова інформація). *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pric_2013_1_17.pdf (дата звернення: 10.03.2020).

Отримано 12.03.2020

УДК 343.2

ЖУРАВЕЛЬ О. А.,

*старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;*
 <https://orcid.org/0000-0002-3463-1797>

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРАВА НА САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ І ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Стаття присвячена актуалізації питання реалізації законного права громадян на самозахист. Розглядаються цивільні особи та поліцейські з метою порівняння їх становища при застосуванні самооборони. Робиться наголос на необхідній обороні та уявній, зокрема для цивільних осіб. Щодо поліцейських, зазначаються їх права та обов'язки згідно Закону України «Про Національну поліцію».

Ключові слова: самозахист, цивільні особи, необхідна оборона, уявна оборона, ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Основним законом України – Конституцією закріплено, що кожна особа має право на життя та на його недоторканість і це непорушна істина. Однак, порушення вищезазначеного права, нажаль, є досить розповсюдженим видом кримінального правопорушення в Україні. Чисельність випадків, коли з різних причин хтось посягає саме на життя людини, бажаючи нашкодити її волі та особистим, охоронюваним законом інтересам, приголомшує. Майже кожну годину в Україні особа страждає від незаконних посягань на її здоров'я або життя.

Досить актуальним в період сьогодення постає питання самозахисту осіб від будь-яких незаконних посягань, однак межі самозахисту не повинні перевищувати межі чинного законодавства. Кримінальним кодексом України громадяни наділені правом захищатися від таких незаконних посягань, зокрема, існує низка статей, які регламентують випадки, в яких особа має право на самозахист.

Щодо поліцейських, вони мають більші можливості, адже їх діяльність окрім Кримінального кодексу України, регламентується Законом України «Про Національну поліцію», але, щодо відповідальності, то вони мають підвищену відповідальність, адже перевищення меж самозахисту тягне за собою не лише кримінальну, але й дисциплінарну відповідальність для працівника поліції.

Порівнюючи закордонний досвід з приводу питання правового становища поліцейського при здійсненні ним права на самозахист, можна стверджувати, що закордоном поліція має набагато більше повноважень ніж звичайні громадяни, зокрема, в США поліцейський не зобов'язаний доводити свою невинуватість, адже якщо він вирішив застосувати будь-які засоби для самозахисту, то він мав для цього достатні і обґрунтовані підстави, а якщо в ході діла виявляється протилежне, то поліцейський несе відповідальність з обтяжуючими обставинами, за зловживання службовим становищем.

Порівняльно-правовий аналіз права на самозахист цивільних осіб та поліцейських надасть змогу оцінити правове становище та захищеність законом вищезазначених суб'єктів.

Стан дослідження проблеми. Проблематикою самозахисту цивільних осіб займалося досить багато вітчизняних вчених, зокрема: І. В. Арістова, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, М. Г. Вербенський, С. М. Гусаров, П. В. Діхтієвський, О. Г. Комісаров, М. В. Корнієнко, К. Б. Левченко, О. С. Остапенко, А. М. Подоляка, С. Г. Стеценко. Але порівняно з правом на самозахист поліцейських з цивільними особами вищезазначені вчені не висвітлювали у достатньому обсязі.

На нашу думку існує необхідність дослідження та аналізу законодавчого закріплення права на самозахист поліцейських у порівнянні з цивільними особами та можливість розробки рекомендацій щодо розширеного права на самозахист цивільних осіб.

Метою і завдання дослідження. Порівняльно-правовий аналіз права на самозахист цивільних осіб та поліцейських з можливим запровадженням позитивного закордонного досвіду задля покращення та розширення кола прав цивільних осіб у сфері самозахисту.

Наукова новизна дослідження полягає в дослідженні та виявленні спеціального механізму поведінки осіб з метою законного самозахисту від злочинних посягань.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до чинних нормативно-правових актів з приводу регламентації права на самозахист, варто відзначити, що чіткої позиції щодо визначеності поняття самозахист, та способів самозахисту не визначено.

Однак, згідно зі 27ст. 19 Цивільного кодексу України, самозахист – це застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Тобто, можна зробити висновок, що особа спроможна захищатися від небезпечних посягань, але від яких саме та якими способами або засобами законодавець не вказує. Але відповідальність за перевищення меж самозахисту передбачена. Самозахист є не лише можливістю та правом осіб захистити себе від злочинних посягань, але й виступає можливістю вирішення питань, які можуть згодом перерости у конфліктну ситуацію, тому він є первинним видом законного захисту особистих прав та інтересів осіб [1].

Але, попри законодавчу регламентацію невід'ємного права осіб на самозахист, існують випадки перевищення меж самозахисту, за які потім призначається кримінальна

відповідальність. Законом окреслені лише поширені випадки самооборони та відповідно меж використання даної самооборони, але ж зрозуміло, що всіх випадків передбачити неможливо.

У зв'язку з поширенням випадків засудження осіб за перевищення меж самозахисту питання законодавчої регламентації права на самозахист та використання засобів самозахисту є актуальним для кожної особи, в незалежності від того чи цивільна це особа чи державний службовець.

На думку науковців перевищення меж самозахисту відбувається у більшості випадках через відсутність знань у осіб застосування права на самозахист у відповідності до закону. Перевищення меж самозахисту тягне за собою кримінальну відповідальність згідно зі ст.118 та ст.124 Кримінального кодексу України [2], тобто за умисне вбивство а також за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони. Але, у той же час виокремлюються й випадки, коли перевищення меж самооборони не відбудеться, а саме: застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає. Дані особливості зазначаються в ст.36 Кримінального кодексу України [2], але Верховний Суд дещо розширив правозастосовну практику застосування необхідної оборони, зокрема, зазначив обов'язкові критерії визначення правомірності необхідної оборони.

Також слід зауважити, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди, це яскраво продемонстровано в ст.37 КК України (Уявна оборона), тобто, особа реального посягання не відбулося, але особа з певних причин припускає його наявність. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання. Отже, якщо особі, якимось чином вдалося залишити нападника, без знаряддя нападу, то не дає гарантії тому, що особа відступе і не буде продовжувати посягання. Це може навпаки розгнівати нападника і він почне більш агресивно себе поводити і нападати з новою силою.

Хотіли б додати, що при необхідній обороні особа знаходиться в сильному душевному хвилюванні, тому може випадково заподіяти шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність. Наприклад, випадковий свідок побачив, що дівчину хочуть звалтувати група осіб, вирішив допомогти відвернути напад, вона в паніці могла завдати особі легких тілесних ушкоджень, коли відбивалась від самих нападників.

Таким чином, для відбиття групового нападу, особа може застосовувати будь які засоби для збереження свого життя (частина 5 статті 36 КК) [2]. Не буде вважатись перевищенням необхідної оборони, якщо у стані сильного душевного хвилювання, особа, яка захищається, не змогла дати оцінку своїм діям і нанесла, наприклад, середні, або тяжкі тілесні ушкодження (частина 4 статті 36 КК) [2]. Проте, у ситуації, коли у добре освітленому місці, нападник вирішив пограбувати особу, яка володіє азами рукопашного бою, в результаті чого йому наносять тяжкі тілесні ушкодження, які зробили його недієздатним, то дії особи, яка захищалась, можуть кваліфікувати за статтею 124 КК України [2]. В результаті цього, до цієї особи можуть застосувати покарання у вигляді обмеження волі на строк до двох років, так як це буде вважатись перевищенням меж необхідної оборони.

Проте, стаття 36 КК України [2] також передбачає декілька специфічних ситуацій, коли діяння особи, що захищається, не буде вважатись перевищенням меж необхідної оборони. Таким чином, особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту. Також,

не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Також, слід зазначити про не доопрацювання нормативних актів щодо правомірності здійснення самозахисту (необхідної оборони), правоохоронців та цивільної особи. Правоохоронці захищаючи себе та оточуючих, мають достатньо аргументів для того щоб підтвердити правомірність своїх дій, на відміну від цивільних осіб. Застосування фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї. Право на самооборону гарантовано Конституцією України та КК України всім громадянам, які знаходяться на території нашої держави. Також, це право є невідчужуваним і абсолютним, тому ні закон, ні законодавець не можуть відібрати його. Але відповідальність за перевищення меж дозволеного несуть більш суворо.

Очевидно, що зміст кримінально-правової норми про необхідну оборону, як і норм, що встановлюють відповідальність за перевищення її меж, а також практика їх застосування дають підстави для наукової дискусії. Малий обсяг судової практики з приводу вирішення питання притягнення до кримінальної відповідальності через перевищення меж необхідної оборони свідчить про те, що суди часто не застосовують норми про необхідну оборону під час розгляду справ. Крім того, більшість громадян, які реалізували своє право на самооборону повинні потім відстоювати дане право перед судом. Відомо досить багато недоліків вирішення судом справ вищезазначеної категорії. Не дарма вчений В. М. Бурдін на підставі аналізу судової практики констатує, що «суди з незрозумілих причин ігнорують стан необхідної оборони як обставину, що виключає злочинність діяння» [3, с. 141–143].

Яскравим прикладом є випадок, що стався в Чернівецькій області. Колегією суддів судової палати з розгляду справ Апеляційного суду Чернівецької області 18 червня 2013 року постановила: «... обстановка, в якій потерпілий застосував до підсудної насильство, щоб вступити у статеві зносини, його агресивність, перебування у стані алкогольного сп'яніння, непередбачуваність розвитку подій в умовах, коли свідок, Особа № 4, через стан сп'яніння не звертав на них уваги і підсудна, Особа № 2, не могла розраховувати на його допомогу, давали Особі № 2 підстави вважати дії Особи № 5 загрозливими та небезпечними для свого життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості. Наведене свідчить, що Особа № 2 діяла у стані необхідної оборони, однак для свого захисту від суспільно небезпечного посягання обрала такий спосіб, який явно не відповідав характеру і небезпечності посягання. У зв'язку з цим дії Особи № 2 необхідно розцінювати як умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони» [4]. Продовження цієї справи знаходимо у витязі з ухвали колегії суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ від 06 березня 2014 р.: «Внаслідок протиправних дій М.Ю., який наполегливо вимагав від неї вступу у статеві стосунки, перевищуючи межі необхідної оборони, завдала останньому кухонним ножом, який тримала в руці, розрізаючи хліб, удар ножом в живіт, від чого М.Ю. помер. Так, перекваліфікуючи дії К.А. на т. 118 КК, апеляційний суд послався на те, що обстановка, в якій потерпілий застосував до підсудної насильство, щоб вступити у статеві зносини, його агресивність, перебування у стані алкогольного сп'яніння, передбачуваність розвитку подій в умовах, коли свідок Ф.-Ф.Ю. через стан сп'яніння не звертав на них увагу, і К.А. не могла розраховувати на його допомогу, давали їй підстави вважати дії М.Ю. загрозливими та небезпечними для свого життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості. Колегією апеляційного суду встановлено, що Ф.-Ф.Ю. був постійно присутній під час зазначених подій. Твердження апеляційного суду про те, що свідок Ф.-Ф.Ю. через стан сп'яніння не звертав на засуджену та потерпілого увагу і вона не могла розраховувати на його допомогу, не підтверджуються матеріалами справи. При цьому з матеріалів справи убачається, що покликати на допомогу свого знайомого Ф.-Ф.Ю. К.А. навіть не намагалась» [5, с. 32]. На підставі цих міркувань ВССУ направив справу на повторний апеляційний розгляд.

Щодо судової практики, то в ній зазвичай поширений метод пропорційності засобів захисту та нападу, який зазвичай проявляється в застосуванні по відношенню до нападника

зброї, навіть у випадку коли злочинець неозброєний, тому дані дії кваліфікуються як перевищення меж необхідної оборони. Тому, у вітчизняній практиці науковці вважають досить жакливою практику в Україні реалізації права на необхідну оборону та відповідальність осіб за перевищення меж необхідної оборони.

Проаналізувавши судову практику згідно вирішення вищезазначених питань слід зауважити, що в усіх випадках, коли особа, реалізуючи право на правомірну оборону, заподіює смерть нападнику, подібне діяння кваліфікується згідно ст. 118 КК України [2], як умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, незалежно від цінності блага, на яке було вчинено суспільно небезпечне посягання і щодо якого застосовувалася необхідна оборона.

Наведена практика яскраво демонструє хибну практику з приводу вирішення питань щодо реалізації права на самооборону. На нашу думку це значно звужує коло прав законослухняного громадянина, і розширює права особи, яка вирішила відступити від норм закону.

Як відомо, згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6]. суди України зобов'язані застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ. Досить важливим для теорії та практики кримінального права України є аналіз рішень ЄСПЛ на предмет роз'яснень щодо кваліфікації дій осіб, які заподіяли тяжку шкоду під час реалізації свого природного права на необхідну оборону. ЄСПЛ досить розширено зазначає термін «безпорадний стан» потерпілого.

Повертаючись до вітчизняного законодавства варто зазначити, що судова практика не базується на такому розумінні ЄСПЛ посягання на статеву свободу, як підстави для необхідної оборони. У більшості випадках що питання звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із наявністю обставини, що виключає злочинність діяння, суд навіть не розглядає.

Щодо поліцейських, то коло їх прав на необхідну оборону значно розширені на відміну від звичайних громадян. Це проявляється у відповідних нормах Закону України «Про Національну поліцію» [7], зокрема, ст. 44, в якій чітко зазначений алгоритм дій при використанні такого заходу примусу, як фізична сила, працівника поліції по відношенню до правопорушника. Тобто, працівник поліції має право застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою) по відношенню до правопорушника у конкретно зазначених випадках. Очевидно, що поліцейським набагато легше реалізовувати своє право на самозахист, але за умови обґрунтованої підстави застосування того чи іншого заходу примусу по відношенню до правопорушника.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що право громадян на самозахист є невідчужуваним, і кожна особа в праві обирати модель поведінки з метою захистити себе від протиправних посягань. Але існують прогалини вітчизняного законодавства, що призводить до пасивного використання осіб свого законного права на самозахист. Це пояснюється тим, що зазвичай особа завдає неспіврозмірної шкоди нападнику, ігноруючи пропорційність засобів захисту і нападу.

На нашу думку, однією з можливостей покращення правового становища громадян у праві на законний самозахист є врахування практики Європейського суду з прав людини з приводу вирішення питань про необхідну оборону. Дана практика базується на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначаються обґрунтовані підстави застосування права на самозахист будь-якої особи, в незалежності від того працює ця особа в поліції, або це звичайна людина.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.03.2020).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.03.2020).

3. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання. Львів : ПАІС, 2006. 200 с.
4. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької обл. від 18.06.2013 : справа № 794/191/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31606369> (дата звернення: 15.03.2020).
5. *Кримінальне судочинство. Судова практика у кримінальних справах*. 2015. № 3. 105 с.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 15.03.2020).
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 15.03.2020).

Отримано 12.04.2020

УДК 347.91/342.722-055/396.1

КАЗНАЧЕСЬ Д. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-5193-7176>;

НАСТИЧ Т. М.,

курсант четвертого курсу факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядаються аспекти забезпечення принципу гендерної рівності у правоохоронній діяльності.

Ключові слова: *гендерна рівність, підрозділи Національної поліції України, права жінок, правовий статус, соціально-трудові права.*

Сьогодні важко уявити певну діяльність у сфері економіки, культури, науки чи соціальну сферу, якщо у ній працюють лише чоловіки. Жінки швидко оволодівають професіями, які історично вважалися суто чоловічими. Не є виключенням і служба жінок в підрозділах Національної поліції України. Статистичні дані щодо кількості жінок, які несуть службу в підрозділах Національної поліції України, вказують на те, що їх кількість безперервно зростає. У сучасному світі люди вже майже не звертають увагу на те, хто працює в правоохоронних органах, але в деяких випадках все ж таки вважають, що деякі підрозділи та направлення – це суто чоловіча професія.

Вивчаючи та аналізуючи гендерну рівність в правоохоронних органах, слід виокремити саме поняття «гендерна рівність». Під гендерною рівністю розкривають процес справедливого та рівного ставлення до жінок та чоловіків у суспільстві, забезпечення рівних прав і рівних можливостей для жінок і чоловіків, однакових умов для реалізації прав людини, участі в економічному, політичному, соціальному і культурному розвитку [1].

Українські науковці Т. Мельник та Л. Кобелянська вважають, що гендерна рівність – це однакове забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Автори запевняють, що зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку [2, с.194].

Відповідно до норм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і